

1. Υπογραμμισμένες λέξεις μέσα στο κείμενο, να γίνουν με πράσινα λαικά.

2. Τα εισαγωγικά να είναι ελληνικά: «...» και όχι «...»

Με αφορμή την 50ή επέτειο από το θάνατο του μεγάλου Κρητικού συγγραφέα

Η αναζήτηση της αλήθειας και ο Νίκος Καζαντζάκης

Η «ΟΔΥΣΣΕΙΑ» ΤΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

Του Μιχ. Κ. ΜΑΚΡΑΚΗ

Ομ. Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών

Πριν ξεκινήσουμε την πορεία μας, τη μακρινή πορεία της ίδιας της φιλοσοφίας για την αναζήτηση της αλήθειας, με ιδιαίτερη αναφορά στον Καζαντζάκη, σύμφωνα με το θέμα μας, εις αρχήν μ' ένα μύθο, το μύθο για τον Νάρκιβο. Ποιος ήταν αυτός ο Νάρκιβος...

Όπως αναφέρει ο Οβίδιος (Μεταμορφώσεις, βιβλ. ΙΙΙ: 339-510), ήταν ένας εφθός πανέμορφος που τριγυρούσε στα όσα κωνυχώντας. Έτσι, κάποιος και λοιποιρικό με ημέρι, χυρίδοντας από το κωνήν, κατάκοπος και διασφρέεις, καθώς ήταν, έκυψε στην άκρη μιας κρωμάλλης πηγής να πει νερό.

Κι ενώ τη δίψα του ζητά με το νερό να εθθεί καινούργια δίψα στην ψυχή να του γενιέται νιώδει.

Πίνοντας μέσα στο νερό το είδωλό του βλέπει.

Βυθίζει τα χέρια του στο νερό, προσπαθώντας να πιάσει το άπιαστο, αλλά μέγει καρφωμένος στην ίδια θέση, στην ίδια πάντα προσπάθεια. Έσπου μία μέρα πέθανε, χωρίς να προλάβει ποτέ να ικανοποιήσει το πάθος που άναψε μέσα του η ίδια η εικόνα του πάλω στο νερό. Πέθανε και μαζί του πέθανε και η εικόνα...

Τποια σχέση, όμως, μπορεί να έχει ο μύθος αυτός με το θέμα μας, με τη διάφορη πορεία, μια πραγματική «εθύβεια» της φιλοσοφίας, αλλά και με την «εθύβεια» του ίδιου του Καζαντζάκη για την αναζήτηση της αλήθειας;

1. Η διαρκής πορεία της φιλοσοφίας στην αναζήτηση της για την αλήθεια

Όπως κάθε μύθος, όπως οι πλατωνικοί μύθοι, έτσι και ο μύθος για τον Νάρκιβο έχει ένα συμβολισμό. Συμβολίζει, σύμφωνα με το νεοπλατωνικό Πλωτίνου (Εγγεαδες Ι νι 8), τη διείδυση του ανθρώπου μέσω της εξωτερικής, της εωματικής ομορφίας, στην εσωτερική ομορφία της ψυχής του, την ψυχική ομορφία. Αυτό που είδε ο Νάρκιβος ν' αυτοανακλάται στην ήρεμη επιφάνεια του νερού. Και που βλέπει γενικά κάθε δημιουργός επίσης ν' ανακλάται ε' ένα έργο τέχνης ή ε' ένα φιλοσοφικό σύστημα. Είναι ο νάρκιβισμός στην τέχνη και στη σκέψη, όπως ερμηνεύει ο Β. Τατάκης ε' ένα άρθρο του, μεταπλάται, το μύθο για τον Νάρκιβο. Και ειδικά, στη φιλοσο-

φία που έχει να κάνει με τη σκέψη, είναι η αντικατάσταση της προσωπικότητας του ίδιου του φιλοσόφου παύω στο εύρημά του. Αυτό που λέμε με μια λέξη «υποκειμενισμό» στη φιλοσοφία.

Με αυτή την έννοια, ο μύθος για τον Νάρκισσο απεικονίζει τη νόητική προεπάθεια του ανθρώπου που έρχο της έχει να πλησιάσει την αλήθεια, να γνωρίσει τα όντα «ή όντα», χωρίς ωστόσο να καταρδώνει και θγαίγει ολότελα από τον εαυτό του. Όπως λέει και ο Φίχτε, η φιλοσοφία κάθε ανθρώπου επηρεάζεται από το χαρακτήρα του, από τα ιδανικά που σιωπηρά αυτός λατρεύει ή από τις αξίες που συνιστούν το περιεχόμενο της ζωής του. Γι' αυτό και συμβαίνει, ώστε κάθε φιλόσοφος να έχει τη δική του φιλοσοφία, τη δική του αλήθεια. Κάτι που χαρακτηρίστηκε ως «κάνδαλο της φιλοσοφίας». Το φαινόμενο, δηλαδή, να μην καθίσταται δυνατή η ομοφωνία των φιλοσόφων και η γενική αναγνώριση μιας κοινής και κατάδηλης αλήθειας. Με αποτέλεσμα να υπάρχουν τόσες αλήθειες και φιλοσοφίες όσες και φιλόσοφοι, που η καθενιά τους να επηρεάζει μονάχα όσους έχουν ψυχική συγγενική με την ψυχή του δημιουργού μιας τέτοιας φιλοσοφίας. Άλλωστε, όπως λέει και ο Φάουστ, «μοιάζει με το πνεύμα που εσύ κιόλας». Και είναι για τον υποκειμενισμό αυτό που δυσκολευόμαστε να δώσουμε έναν συγκεκριμένο ορισμό. Ο πλησιέστερος ορισμός, από τους τόσους που έχουν δοθεί στη φιλοσο-

φία, είναι αυτός που θγαίγει από την ετυμολογία της, «ο λέγων αυτήν φιλία» σοφίας είναι». Η λέξη «σοφία» στην αρχαία ελληνική, σημαίνει «κάτι που ξέρω», αλλά και «φρονιμάδα». Ειδικά η «σοφία» ως γνώση στην ιδανική της μορφή είναι η αλήθεια. Η αλήθεια είναι το ιδανικό που επιδιώκει η γνώση. Με αυτή την έννοια, ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει την «πρώτη φιλοσοφία» ως «γνώση της αλήθειας». Αυτή που «απασχολεί — κατά τον Θωμά Ακινάτη — το σοφό άνθρωπο». Επομένως, το αντικείμενο της φιλοσοφίας είναι η αλήθεια που είναι επίσης και το αντικείμενο της κάθε επιστήμης ιδιαίτερα.

Παρά την ομοιότητα όμως αυτή της φιλοσοφίας με την επιστήμη, υπάρχει ωστόσο και μια βασική διαφορά μεταξύ τους όσον αφορά το ίδιο το αντικείμενό τους, την αλήθεια στη διαίρεσή της σε απόλυτη και σχετική.

2. Απόλυτη και σχετική αλήθεια ως ολοκληρωμένη και μερική ή ως αντικειμενική και υποκειμενική

Η διαφορά φιλοσοφίας και επιστήμης απορρέει από την ομοιότητά τους. Από το το γενικό χαρακτηρισμό που δόθηκε στη φιλοσοφία ως «επιστήμη των επιστημών». Σαν επιστήμη, λοιπόν, η φιλοσοφία έχει αντικείμενό της, όπως και η επιστήμη, την αλήθεια. Όμως, η φιλοσοφία δεν είναι απλή επιστήμη που δέχεται ως αντικείμενό της μια μερική, περιορισμένη αλήθεια. Είναι, συμ-

φωνα με τον ορισμό της, ανώτερη από τις ιδιαίτερες επιστήμες, απο-
βλέποντας σε μια ευρύτερη, ολοκληρωμένη αλήθεια. Αυτό σημαίνει
ότι, παρά την ομοιότητά της με την επιστήμη, δεν παύει πούναυ να διατηρεί ενδιά-
μεση και τη διαφορά της από αυτή εξαιτίας της διαφορετικής αλήθειας που επιζητεί.

Η φιλοσοφία, επιδιώκοντας ν' αποκτήσει μια γενική εικόνα του κόσμου
το λεγόμενο «ευστήμα», προσπαθεί ως «επιστήμη των επιστημών» (scien-
tia scientiarum) να ενώσει τις εκκόρπιες γνώσεις, τις γνώσεις που
προσφέρουν ε' αυτή οι ιδιαίτερες επιστήμες, για ν' αποκτήσει, σύμφωνα με τον
Σπένσερ, «μια γνώση ολοκληρωτικά ενωμένη». Αντίθετα, η επιστήμη περι-
ρίζεται, κατά το ίδιο πάλι, σε μια μερική μονάχα γνώση, σε μια «γνώση τμηματικά ενωμένη».

Ανάλογη, λοιπόν, με τη γνώση που διακρίνεται σε ολοκληρωτική ή γενική
(φιλοσοφική) και σε τμηματική ή μερική (επιστημονική) είναι επίσης και η διάκριση
της αλήθειας, που αποτρέπει το ιδανικό και το ομοίωμα γνώσης, σε απόλυτη και σχετική.

Αυτή η διαφορά αναμέσους στη φιλοσοφία και στην επιστήμη σε αναφορά με
την αλήθεια ως «απόλυτη» και «σχετική» υπάρχει επίσης και μέσα στη φιλο-
σοφία, προσδιορίζοντας και την αντινομία της. Μια αντινομία που χαρακτη-
ρίζει την ίδια τη φιλοσοφική αλήθεια ως καθολική (απόλυτη) και συνείμα υπο-
κειμενική (σχετική) γνώση που είναι επίσης αυτή.

Έτσι φτάνουμε σε μιαν άλλη έννοια του απόλυτου και του σχετικού
όσον αφορά την αλήθεια. Μια έννοια που συνιστά ακριβώς και την αντινομία της

φιλοσοφίας. Από τη μια μεριά, η απόλυτη αλήθεια που αποτελεί το σκο-
πό της φιλοσοφίας και που ως ολοκληρωμένη απαιτεί καθολικό κύ-
ρος, αντικειμενική αναγνώριση από κάθε άνθρωπο ανεξαιρέτα. Α-
πό την άλλη, ο υποκειμενισμός που διαπιστώσαμε από την αρχή ως θα-
βικό χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας. Και που εμποδίζει το φιλόσο-
φο να συλλάβει την απόλυτη αλήθεια που είναι γενική και ισχύει για
όλους. Με αποτέλεσμα, να περιορίζεται αυτή στη δική του αλήθεια που έχει
ισχύ μονάχα για το ίδιο το άτομο. Αυτό σημαίνει πως η φιλοσοφική αλήθεια εχε-
τίζεται ιδιαίτερα με το άτομο, το υποκείμενο του κάθε φιλοσόφου. Είναι δηλαδή υποκειμενική.

Αυτή η αντινομία της φιλοσοφίας απορρέει από το γεγονός ότι ο φιλόσοφος
επιδιώκει να συλλάβει το αιώνιο στο πρόσκαιρο, ξεχνώντας ότι το απόλυτο είναι κηρό-
οίτο στην περιορισμένη διάνοια του ανθρώπου. Έτσι, σε αντίθεση με τον επιστήμονα
που μπορεί να βρει την περιορισμένη αλήθεια στο εργασιόηρι του, ο φιλόσοφος είναι παν-
τα στο δρόμο, σε πορεία, για την αναζήτηση της δικής του της απολυτής αλήθειας. Εί-
ναι, όπως λέει ο Γιάσπερς, «καθ' εόν». Ένας ούτι πόρος, ένας ταξιδευτής. Σ' αυτό
μοιάζει με τον Ορφέα που σύμφωνα κ' ένα μύθο, ταξιδεύει για την αναζήτηση της α-
λήθειας. Η με τον Οδυσέα που ταξιδεύει, αναζητώντας την Ιθάκη. Οπως Οδυσέας, έτσι και
ο φιλόσοφος αναζητά σε μια δική του Ιθάκη την αιόλυτη αλήθειαι.

3. Η παρομοίωση του φιλοσόφου στην αναζήτησή του για την αλήθεια
με τον Οδυσέα στ' ομώνυμο έργο του Ομήρου, και ιδιαίτερα με τον Οδυσέα του Λάντη
στο έργο του Θεία Κωμωδία (Και τα δύο αυτά έργα σε μετάφραση του Κασαντιάκη)

Ο φιλόσοφος είναι ένας Οδυσέας, όπως αυτός από την εποχή του

Ομήρου ως τον κάθε άλλο Οδυσσεά των νεότερων χρόνων: τον Οδυσσεά του Άλφρεντ Τέyson και τον Οδυσσεά του Τζιοβάνι Πρίεκολι. Κι ακόμα ως τον ιδιόρρυθμο εκείνον Οδυσσεά, όπως εμφανίζεται ε' ο μόνον μο έργο του Τζέιμς Τζέις. ^{Σ' ένα έργο, όπου οι} ~~Ο ήρωας του, ο Λεοπολντ Μπλουμ, ένας μεσήλικας~~ ^{κεντρικού ήρωα,} ~~διαφημιστής εβραϊκής καταγωγής. Οι περιπλανήσεις του περιορίζονται σε~~ ~~μια μονάχα μέρα, στις 16 Ιουνίου 1906, από τις οκτώ το πρωί που φεύγει~~ ~~από το σπίτι του ως αργά τη νύχτα που θα ταχυρίσει τις ανάγκες της Ιθάκης»~~ ~~στην Έκκληση της 17ης Απριλίου 1906, όπου γίνεται αναφορά στην~~ ~~αυτοβιογραφία του και στην~~ ~~αυτοβιογραφία του, όπου η~~ ~~αυτοβιογραφία, δίνοντας τον~~ ~~την εντύπωση μιας~~ ~~ένας κατακίσε που επέλεξε η αναστήριξη. Εκεί όπου,~~ ~~ο έρωτας της~~ ~~επιθυμίας μιας μονάχα μέρας, στην Ιθάκη, ενοφία, περιθώριος μα~~ ~~κροβιότητα»~~ ^(ώστοσο, ολόκληρο) ~~Ολόκληρο το πολυεπίδο αυτό μυθιστόρημα της κρίμας ημέρας»~~ είναι ριαιτερώδεια περιπέτεια εκέψης, ένας ευρθολισμός του δυτικού πολιτισμού για την κατοίκηση της γνώσης.

Αλλά ο Οδυσσεάς, αυτός που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι όπως εμφανίζεται όχι τόσο εις ειδικά έργα που αναφέραμε παραπάνω, όσο σ' ένα γενικό έργο, στη Θεία Κωμωδία του Δάντη. Σύμφωνα με το πρώτο μέρος του, την Κόλαση (Inferno), και συγκεκριμένα στο 26ο αίθριο, ο Δάντης που συνοδεύεται από τον Βιργίλιο, βλέποντας τον Οδυσσεά, μαζί με το Διομήδη, να κείγονται μέσα στη φωτιά, πρωτόχαμητος απορία γιατί τιμωρούνται οι δύο αυτοί ήρωες. Και αφού ποι-

ρει μια εξήγηση, ακούει ξαφνικά μέσα από μια φλόγα τη φωνή του Οδυσσεά να λέει πως, όταν γύρισε στην Ιθάκη, και μιά αγάπη, ούτε αυτή του γιου του και του πατέρα του, ή και της Πηνελόπης, δεν μπόρεσαν να βήσουν τη λεύρα που έκαίγε μέσα του «και γνωρίζει τον κόσμο (a devenire del mondo esperto)» (Άσμα 26, στχ. 97-98). Έτσι, μετά την επιστροφή του στην Ιθάκη, ριχνεται ο Ιταλός Οδυσσεάς σε νέες περιπέτειες, για ν' αναζητήσει τη γνώση με αντικειμενικό σκοπό την ανακάλυψη της αλήθειας. Ως που βρίσκει τροχικό γέλος με τη συντριβή του πλοίου του πόνω σ' ένα βράχο, στον πορθμό του Γιβραλτάρ (Ηράκλειος Στήλες), όπως διηγείται ο ίδιος μέσα από τη φλόγα που τον κατακίσει στην Κόλαση (Άσμα 26, στχ. 130-142).

Ένας τέτοιος Οδυσσεάς, λοιπόν, με την άδυστη δίψα του για γνώση και την αδιάκοπη αναζήτησή του για την αλήθεια, όπως τον περιγράφει ο Δάντης στη Θεία Κωμωδία ως μια οντότητα της Οδυσσείας του Ομήρου, έργο που έχει μεταφράσει ο ίδιος ο Καζαντζάκης, είναι στην πραγματικότητα και ο δίκος του Οδυσσεός, ο αυτοβιογραφικός του ήρωας στην Οδυσσειά του.

4. Ο αυτοβιογραφικός Οδυσσεάς του Καζαντζάκη στην αναζήτησή του για την απόλυτη αλήθεια

Ακολουθώντας ο Καζαντζάκης τον Δάντη, από τον οποίο επηρεάστηκε ιδιαίτερα, μεταφράζοντας τη Θεία Κωμωδία του, όπως είχε μεταφρά-

σει και την Οδύσσεια του Ομήρου, διαμορφώνει μ'έναν παρόμοιο τρόπο και το δικό του Οδυσσεύς σ' ομώνυμο έργο του. Αντί να τον αφήσει, όπως ο Όμηρος, στην Ιθάκη, όπου είχε επιστρέψει μετά από τόσες περιπέτειες, τον βάζει, όπως ο Δάντης, να εγκαταλείψει, μαζί με την αγαπημένη του Ιθάκη, την ποιητική επίση Πηνελόπη του. Να ζαταρχίσει, ως ένας ανήσυχος και ακαταστάτος εοχαιής» που «είναι στο βάθος», την αναζήτησή του για μια ολοκληρωμένη γνώση, για την απόλυτη αλήθεια. Να ταξιδέψει και σε άλλους, ακόμα πιο μακρινούς τόπους, από τη Σιέρα και την Κρήτη στην Αίγυπτο και ως Νοτιο Ιβήρη, όπου εξάγει να τη θρεί.

Στην πραγματικότητα, όπως παρατηρεί ο καθηγητής Σταύρος Ποινού στη διδακτορική του διατριβή για τον Καζαντζάκη, «ο Οδυσσεύς» του είναι «ένας νέος Οδυσσεύς που δε φτάνει ποτέ στην Ιθάκη, όχι γιατί δε θέλησε, αλλά γιατί δεν κατορθώνει να τη θρεί». Και του μέσα στην Οδύσσεια του βάζει ο ποιητής τον ήρωά του γ' αγαφώνει: «Γεια σου, ψυχή μου, που είχες πάντα σου πατρίδα το ταξίδι!» (Ραψ. Π, σχ. 960). Όπως επίσης: «Πατρίδα μου είναι εμένα η ξενιτιά κι ένας αφρός ο γιος μου!» (Ραψ. Β, σχ. 1130). Και αλλού, με το στόμα πάλι του ήρωά του: «Γυρίσαμε κι εμείς για τους θεούς πάλι ψα με κι ανθρώπους... κι εγώ ώνώρα δεν κατέχω!» (Ραψ. Β, σχ. 1332-34).

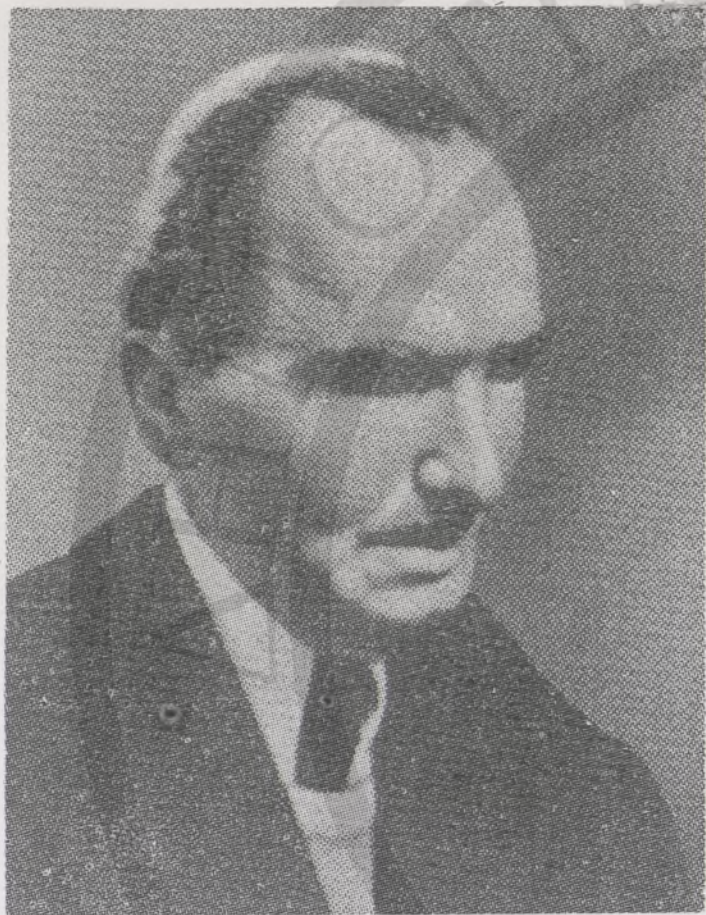
Με τον Οδυσσεύς του Καζαντζάκη που ψάχνει παντού, χωρίς ώνώρα, όλος αγωνία, μένοντας πάντα ακαταστάτος από το αποτέλεσμα των αναζητήσεων του, μοιάζει ο φιλόσοφος στην ανούζητηση της απόλυτης αλήθειας. Και με

το φιλόσοφο αυτό, μοιάζει επίσης ο ίδιος ο Καζαντζάκης που διακρίνεται από μια φιλοσοφική διείσδυση, με μεταφυσικές ανησυχίες. Και που σαν τέτοιος πιναστή κι αυτός όχι μια μερική, σχετική αλήθεια, αλλά την ολοκληρωμένη, την απόλυτη αλήθεια. Η διάθεσή του αυτή εκδηλώθηκε ήδη από νωρίς, όταν μετ'αίτις επισυνέστη στην Αθήνα, παρακολούθησε στο Παρίσι τις παραδόσεις του Μπερτόν που τον επηρέασε αποφασιστικά με την φιλοσοφία του στη διαμόρφωσή της προσωπικότητάς του.

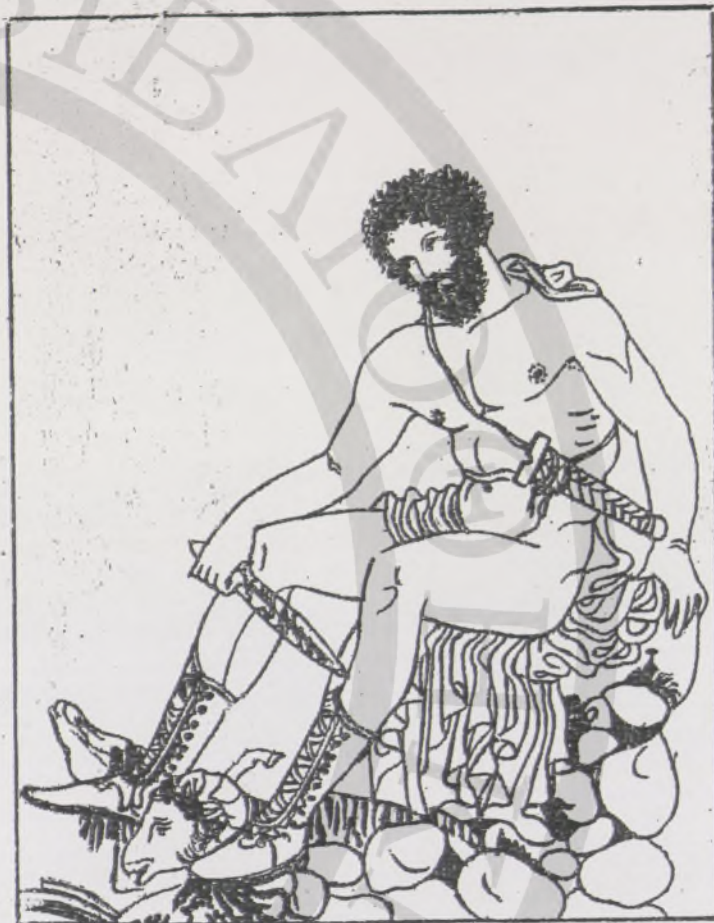
Ο φιλοσοφικός του στοχασμός φαίνεται όχι μόνο στην Αθήνητική του, που αποτελεί μία κωμική επίση των ιδεών του, αλλά και στη διατριβή του «επί ύψηλεια» για τον Νίτσε. Καθώς και στο ειδικό έργο του για φιλόσοφους, όπως ο Μπερ κλέρ, ο Γουίλιαμ Τζέιμς κ. α. Ακόμα και σ' αυτά τα λογοτεχνικά και θεατρικά του έργα. Και γενικά σε όλο το έργο του που κινείται κατά βάθος στο χώρο των ιδεών. Ιδιαίτερα, όμως, στο σημαντικό ποίημά του, στην Οδύσσεια, το μεγαλύτερο και πιο αντιπροσωπευτικό έργο του, όπως αναγνωρίζει και ο ίδιος: Ένα έργο στο οποίο, κατά τη Νίκη-φόρο Βριτάκου, «είναι κορυφωμένη η ούνη της αναζήτησης». Από την άποψη αυτή ο ήρωάς του είναι αυτοβιογραφικός. Είναι ένας μεγάλος αναζητής, όπως και ο ίδιος ο ποιητής, που δεν έπαψε πάντα ν' αναζητά. Συμφωνώ με τους γραφειοκράτες Μιχαηλίδης για τον Καζαντζάκη με τα οποία τελειώνει και τη μελέτη του γι' αυτόν, «στο έργο και στη ζωή του έιάρκως αναζητείται».

*

Σε όλη του τη ζωή, ο ανήσυχος Κρητικός, ακολουθώντας τα ίχνη του ήρωά του, που αναζητά τη γνώση στην ιδανική, την απόλυτη μορφή της ως αλήθειας, θα κάνει διάφορα ταξίδια κι αυτές αναζητήσεως την απόλυτη αλήθεια. Αυτό δείχνουν, μαζί με την Οδύσσεια, τα Ταξιδιωτικά του επίσης, οι ιστολογικές αυτές και φιλοσοφικές του περιηγήσεις, που είναι γέρουν ως την άκρη του κόσμου, σε Ανατολή και Δύση. Στην Ιταλία, Ισπανία, Γαλλία, Γερμανία, Βιέννη, Ρωσία, Κίνα, Ιαπωνία, Αίγυπτο, Σίνα, Παλαιστίνη, ακόμα και στο Άγιο Όρος. ως ποτέ, το ερώτημα είναι: Άραγε, ύστερα από μια ολοκληρωμένη γ' αγαφία, μόνος Οδυσσεύς, θρήκε τελικά αυτή την αλήθεια; Όμως, ε'αίτη δ' απατηλώς είναι άλλος ένας άνθρωπος.

Ο Νίκος Καζαντζάκης, ο ανήσυχος και ανικανοποίητος φιλοσοφικός στοχαστής, που δεν έπαψε πάντα, σαν άλλος Οδυσσεύς κι αυτός, ν' αναζητά σίχνη μερικά σχετική αλήθειαι, αλλά την ολοκληρωμένη, την απόλυτη αλήθειαι.

Ο Οδυσσεύς που ποίντοι ταξιδεύει και μόνο γάρ οι αναπαύεται, μετά την περιπετρώδη επιτροφή του στην Ιθάκη, έτοιμος όμως, με ξεγυμνωμένο το επιπιδί του, να φύγει πάλι, να ριχτεί γενέει περιπέτειαι, για ν' αναζητήσει τη γνώση στην απομνημορφή της αλήτειαι.
